

lüsüyle, güçlü üzerinde bulunan bûselik beşlisinin dizi halinde uzatılmasıyla sağlanır. Ancak bu sırada bayatîdeki gibi nevâda hicaz, cârgâhta nikriz çeşnileri pek yapılmaz, bu da makamı bayatîden ayıran bir özelliktir.

Basit İsfahan makamının karakteristik tarafları, seyir esnasında segâh ve acem perdeleri arasında fazlaca gezinilmesi ve segâh perdesinde, uşşak ve bayatî makamlarından daha fazla asma kalışlar yapılmasıdır. Böylece makamın en önemli asma karar perdesinin segâh olduğu ortaya çıkar. Bu ise makama tasavvufî ve lirik karakterli bir nitelik kazandıran önemli bir özelliktir.

Birleşik İsfahan Makamı. Dizisi, basit İsfahan makamı dizisine zaman zaman düğâhta bir rast dördlüsü eklenmesinden meydana gelir.

Nota yazımında donanımına uşşak-bayatî-basit İsfahan dizilerinde olduğu gibi sadece si için koma bemolü (segâh) yazılır, gerekli değişiklikler eser içerisinde gösterilir. Makamın yedeni rast, durağı düğâh, güçlüsü nevâ olup bu perde üzerinde bûselik çeşnisiyle yarım karar yapılır.

Birleşik İsfahan makamının en önemli asma karar perdesi basit İsfahanda olduğu gibi segâh perdesidir. Seyir sırasında sık sık basit İsfahan dizisine geçileceğinden segâh ve acem perdeleri arasında çokça gezinilecek ve segâhta fazlaca asma kararlar yapılacaktır. Ayrıca zaman zaman düğâh perdesindeki rast dördlüsü de seyre karışacak ve nazarı olarak düğâh perdesinde rastlı asma kararlar yapılacaktır. Ancak düğâhtaki rast beşlisinin pratik kullanımı, düğâh perdesinde kalıştan ziyade bu dördlünün seslerinin

daha çok re, do#, si, do#, re, do#, re tarzında bir nağme sıralanışı şeklindedir.

Diğer asma kararlar ise cârgâhta cârgâhlı ve rast perdesinde rastlı kalışlardır. Bu makamın oluşmasında önemli bir yeri olan düğâhtaki rast dizisiyle hiçbir zaman karar verilmez, tam karara yine basit İsfahan dizisiyle gidilir. Birleşik İsfahan makamının genişlemesi tiz taraftan ve aynen basit İsfahan makamının genişlemesi gibidir.

İnci-cıkıcı olarak kullanılan birleşik İsfahan makamının seyrine ya basit İsfahan dizisi veya düğâh perdesindeki rast dördlüsüyle güçlü civarından başlanır. Zaman zaman düğâh perdesinde rast dördlüsü gösterilerek basit İsfahan dizisine gezinilir. Bir başka deyişle basit ve birleşik İsfahan dizilerinde birbirine sık sık geçkiler yapacak şekilde dolaşarak nevâ perdesinde bûselik çeşnisiyle makamın yarım kararı yapılır (bu makamdaki eserlerde sıkça rastlanan nevâda rast beşlisi sadece nevâ makamına bir geçkiden ibarettir). Yine karışık gezinilerek diğer asma kararlar ve gerekiyorsa genişlemiş bölge de gösterildikten sonra, mutlaka basit İsfahan dizisiyle düğâh perdesinde uşşak çeşnili tam karar yapılır.

Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi'nin zencir usulünde, "Gel ey nesîm-i sabâ hatt-ı yârdan ne haber"; Zaharya'nın ağır çenber usulünde, "Leyle-i zülfün dil-i şeydâ (mecnûn) olur dîvânesi" mısralarıyla başlayan besteleri; İtrî Efendi'nin (bazı kaynaklarda Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi), "Yâ Rab kime feryâd edeyim yârin elinden" mısraıyla başlayan ağır semâisi; Suphi Ziya Özbekkan'ın, "Ol nahl-i cemen serv-i hirâmân olacaktır" mısraıyla başla-

yan yürük semâisi bu makamın en güzel örneklerindendir. Şarkı formundaki birçok eser arasında Üdî Nevres Bey'in ağır aksak usulünde, "Âşîyân-ı mürğ-i dil zülf-i perîşânındadır"; Hacı Ârif Bey'in müsemmen usulünde, "Düşme ey âşık hayâle yağma yok" ve mürekkep nîm sofyan usulünde, "Canda haysiyyet mi var sevdâ-yı cânân olmasa" mısraıyla başlayan şarkıları ile, "Fesleğen ektim gül bitti" mısraıyla başlayan türkü örnek olarak verilebilir. Ayrıca dinî mûsikî eserleri arasında Zekâi Dede'nin sofyan usulünde, "Sakin dünyâya aldanma"; Ali Rıza Şengel'in düyek usulünde, "Yâ kerîm Allah bize kıl mağfir-et" mısralarıyla başlayan ilâhileri bu makamda bestelenmiş seçkin eserler arasında yer alır.

BİBLİYOGRAFYA :

Seydî, *el-Matla'*, TSMK, III. Ahmed, nr. 3459, vr. 8^b; Kanemiroğlu, *İlmü'l-mûsikî*, I, 102, 142; Hızır Ağa, *Tefhîmü'l-makâmât*, TSMK, Hazine, nr. 1793, vr. 11^b; Abdülbâki Nâsir Dede, *Tedkik u Tahkik*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1242/I, vr. 12^b-13^a; Hâşim Bey *Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 29; Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 144-146; IV, 168, 249-250; Özkan, *TMNÜ*, s. 130-131, 301-304; Rauf Yektâ, *Türk Musikisi*, s. 81; Arel, *Türk Musikisi*, s. 224-226.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

ISIK GÖL

Orta Asya'da bir göl
ve içinde bulunduğu coğrafi bölge.

Kırgızistan'ın kuzey kesiminde Küngey Ala, Terskey Ala, Kızıl-Ompul ve İçke Tasma dağlarının arasında deniz seviyesinden 1609 m. yükseklikte yer alır; yüzölçümü 6202 km², uzunluğu yaklaşık 185, genişliği 60 km. ve en derin yeri 702 metredir. Göle Isık Göl (Issık Köl) denilmesinin sebebi suyunun ılık olmasıdır; milâttan önce II. yüzyıl Çin kaynaklarında da Jé-hai (sıcak deniz) adıyla zikredildiği görülür. Kelime İslâm kaynaklarında İskuk, İskul, İsig-kul, İskul, İsi-kul şekillerinden geçer. Unkovskiy, 1722'de yaptığı haritada bu-

rayı suyunun tuzlu olmasından dolayı Tus-köl (Tuzgöl) adıyla göstermiştir. Moğol asıllı Kalmuklar ise Kırgızlar'ın bu yörede demir ürettiklerini gördükleri için göle Temurtu-Nor (Demirli Göl) adını vermişlerdir.

Herhangi bir adanın bulunmadığı gölün sahilleri az girintili olup sadece doğu tarafında iki küçük körfezin arasında Tasma yarım adası teşekkül etmiştir. Dağlardan göle ulaşan ırmaklar karların eridiği mevsimde sel akıntısı haline gelir. Kuzeyde Taldı-bulak, Turaygır, Kese-sengir, Büyük Aksu, Küçük Aksu ve Koyso; doğuda Tüp, Cırlagan; güneyde Karakol, Ceti-oğuz, Kızıl-su, Barsgan (Barshan), Ton, Çıçkak, Ak-Terek, Cuka ırmakları gölü besleyen başlıca kaynaklardır. Göle yılda yaklaşık 60.000 m³ su ulaştığı halde seviye belirgin biçimde yükselmemektedir; bunun ve sudaki tuzluluğun sebebi buharlaşmanın fazlalığıdır. Göl seviyesinin en yüksek olduğu dönem dağlardaki karların eridiği ağustos ayıdır; en düşük seviye ise şubat ayına rastlar. Çok berrak olan suyun rengi yeşilimtrak; sıcaklığı temmuz ayında 19 dereceyi bulur. 20 m. derinlikten itibaren sıcaklığı hızla düşen suların kışın sahil boylarında ve ırmak ağızlarında donduğu görülür. Gölün sahillerinden 50 m. yükseklikte taraça ve 300 m. yükseklikte fosillerin bulunması, bir zamanlar seviyesinin daha yüksek ve alanının daha geniş olduğunu göstermektedir. Tarım yapmaya çok elverişli bir araziye sahip olan Isık Göl bölgesinde buğday, pamuk, şeker pancarı, mısır ve tütün yetiştirilmekte; kömür, petrol, çinko, demir ve kükürt gibi madenler çıkarılmaktadır; gölde ileri derecede balıkçılık yapılır.

Isık Göl bölgesi çok zengin bir tarihi geçmişe sahiptir. 1969 kazılarında ünlü "altın elbiseli adam" arkeolojik buluntusunun ele geçtiği Esik kurganı ile milattan önce III-milattan sonra I. yüzyıllar arasına tarihlenen Karakol kurganları bu bölge içerisindedir. Ayrıca burası Tanrı dağlarının en çok heykel bulunan mevkiidir. Heykellerin çoğunda kına bağlanan iki kayışla bel kemerine asılmış eğri kılıç, Türk tipi börtü ve uçları sarkık bıyıklar dikkat çekmektedir. Gölün etrafında Barsgan, Atbaş, Çumgal ve Tokuz Tarav gibi birçok harabe mevcuttur. Bu harabelerdeki kalelerin çoğunun Fergana, bazılarının da Gök-Türk dönemindeki Soğd kalelerine benzediği görülür. Türkler hakkında bilgi veren İslâm kaynaklarına ve bazı Türk destanlarına göre en eski Türk yurdu bu bölgedir. Meselâ Oğuznâmeler'e göre Yâfes ilk defa İdil (Volga) ve Yayı (Ural) nehirlerinin kenarına gelip yer-

leşmiş, oğlu Türk ise Isık Göl civarında oturmuştur. Kırgız destanı Karahan oğlu Alman-Bet'te Isık Göl önemli bir yer işgal ettiği gibi Manas destanında da esas yerleşilen bölge Isık Göl çevresidir. Yapılan arkeolojik kazılar ise Türkler'in ilk defa Altay dağlarının kuzeyi ve Sayan dağlarının güneybatısında yer alan Abakan-Tuva-Minusinsk bozkırlarında yaşadığını ortaya koymuştur (m.ö. 2500-1700 yılları). Isık Göl bölgesinin en eski Türk yurdu olarak gösterilmesinin sebebi, buranın Orta Asya Türk tarihinde çok önemli bir yer işgal etmesinden ve Doğu Türklüğü ile Batı Türklüğü'nün kaynaşma yeri olmasından kaynaklanmaktadır; ayrıca batı-doğu ticaret yolu Balasagun-Isık Göl-Kuşa-Koço üzerinden Çin'e ulaşıyordu.

Milattan önce II. yüzyılın başlarında Orta Asya'yı tamamen kaplayan Büyük Hun İmparatorluğu, bu yüzyılın ilk çeyreğinde Isık Göl çevresinde yaşayan Wu-sunlar'ı hâkimiyeti altına aldı. Çin yıllığı *Han-shu*'ya göre Hunlar'la aynı kültürden gelen Wu-sunlar'ın Ch'ih-ku ch'eng (kızıl vadi şehri) adlı bir yerleşim merkezleri vardı. Bu şehrin *Divânü lügâti't-Türk*'te bahsedilen Yavgu ile aynı yer olması ihtimali bulunmaktadır. Kaynaklarda 630.000 nüfusa ve 188.800 mükemmel askere sahip oldukları bildirilen Wu-sunlar sonradan tamamen Hunlar'a bağlanarak bu devlet içindeki yerlerini aldılar. Büyük Hun İmparatorluğu'nun gücünü bölmek isteyen Çinliler Wu-sunlar'a bir elçi gönderdilerse de (m.ö. 138-126) başarı elde edemediler. Yine Çin kaynaklarına göre Tıng-ling (Ogur) boyu ile diğer bazı Türk boyları da Isık Göl bölgesinde yaşıyorlardı. Hunlar'dan sonra bu bölgede Sabar Türkleri yerleşmiş ve bunlar V. yüzyılın ortalarında Moğol asıllı Juan-Juanlar'ın sıkıştırdığı Avarlar'ın baskısıyla batıya doğru çekilmişlerdir. 552 yılında Gök-Türk Devleti kurulunca ülkenin batı kısmını idare eden İstemi Yabgu, Isık Göl'e yakın sayılabilecek bir mevkiide Tanrı dağları silsilesinde yer alan Akdağ'a (Ek-tag, Altındağ) yerleşti. Isık Göl, bundan sonra yaklaşık iki yüzyıl sürecek Gök-Türk hâkimiyeti boyunca demir çıkarılan verimli toprakları ile önemli bir bölge teşkil etti. Ünlü Budist rahibi Hsüan Tsang, 629 yılında Çin'den yola çıkarak Orta Asya üzerinden Hindistan'a giderken Isık Göl'ün kenarındaki Suyab şehrinden geçmiş ve hâtıralarında gölün doğudan batıya doğru uzun, kuzeyden güneye doğru dar bir şekilde görüldüğünü, suyunun acı olduğunu ve içinde balık ve diğer su hayvanlarının bulunmasına rağmen kimsenin balıkçılık

yapmadığını yazmıştır. II. Gök-Türk Devleti döneminde (682-742) Isık Göl civarında Az boyu yaşıyordu ve gölün kuzeybatısındaki Tokmak şehri önem kazanmıştı. Bundan sonra bölgede Türgişler, arkalarından da Karluklar görülür; Karluklar zamanında en önemli merkez olarak Barsgan ortaya çıkmıştı. Karluklar, Türgiş Devleti yıkıldığı sırada hâkimiyetini Çu nehrinden Isık Göl'ün güneyine ve Tanrı dağlarından Tarım havzasında Aksu şehrine kadar yaymışlardı. Belhî, Dabiki, Firdevsî gibi İran kaynakları da Çiğiller'le Karluklar'ın esas unsurunu oluşturdukları bir Türk devletinden bahsetmektedir. Arap elçisi Temîm b. Bahr 750'li yıllarda Büyük Uyğur Kağanlığı'nın başşehrine gittikten sonra geri dönerken Isık Göl sahilindeki Barsgan'dan geçmiş ve buralarda birçok mâmur yerleşim merkezinin bulunduğunu kaydetmiştir. Karahanlı Devleti'nde önemli birer unsur olan Karluk ve Çiğil Türkleri'nin bu bölgede yaşamaları o dönemde de Isık Göl çevresini ön plana çıkarmıştır. Türgiş, Karluk, Ezgış, Çiğil, İlak, Tün, Argu ve Çumuk gibi Türk boylarının teşkil ettiği halkın özellikle Barsgan şehrinde oturan kısmı çinicilik, nakkaşlık, demircilik ve marangozluk sanatlarında uzmanlaşmıştı.

Isık Göl çevresi Moğol hâkimiyeti sırasında Çağatay Hanlığı'nın yönetiminde kaldı ve özellikle bu dönemin sonlarına doğru bölgenin tamamı İslâmiyet'i benimsedi. Timur devrinde de önemli tarihî olaylara sahne olan Isık Göl bölgesine ziraat yapmaları amacıyla Anadolu'dan getirilen 30.000 çadır Kara Tatar yerleştirildi. Timur'un asıl niyeti Siriderya ile Isık Göl arasını ziraata açmaktı; fakat onun ölümünden sonra kuzeydeki şamanist göçebelere karşı durmak zor olacağı için bölge boşaltıldı. XVI. yüzyıldan beri Kırgızlar'la meskûn olan göl havalisini XVII. yüzyılda Kalmuklar, XVIII. yüzyılda Çin'de hüküm süren Mançu İmparatorluğu (Ch'ing hânedanı) ele geçirdi. Ancak Çin istilâsını hiçbir zaman kabul etmeyen Kırgızlar dağlara çekilerek devamlı bir bağımsızlık savaşı verdiler. XIX. yüzyılın ilk yıllarında başlayan Rus hücumları Kırgızlar tarafından önlendiyse de 1860'lı yıllarda bölge tamamen Ruslar'ın eline geçti ve daha önce oluşturulan Yedisu vilâyetinin bir kazası haline getirildi; kazanın merkezi de Ruslar tarafından gölün güneydoğu sahiline kurulan 15.000 nüfuslu Prjevalsk (Karakol) şehriydi. 1892 yılında 93.877 olan bölgedeki Kırgız nüfusunun yanında az miktarda Rus da vardı. Daha sonra Sibirya demiryolu hattından

ayrılan bir kolun Tokmak üzerinden Isık Göl sahilindeki Balıkçı Limanı'na kadar ulaşması, Buam Boğazı tarafında 110 km. uzunluğunda bir kara yolunun yapılması ve gölde 1926 yılından itibaren vapur taşımacılığına başlanması üzerine verimli bölge toprakları yoğun bir Rus iskânına mâruz kaldı. Bu sebeple halen Kırgızistan'ın güneyinde kuvvetli olan İslâm dini bu bölgede çok zayıftır ve sadece göl civarındaki Çolpan Ata'da cami vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Han-shu, "Hsiung-nu" bl., Tai-pei 1979, XCIVA, 3757; *Shih-chi*, "Hsiung-nu" bl., Tai-pei 1979, CX, 2896; *Hou Han-shu*, "Hsiung-nu" bl., Tai-pei 1979; a.e., "Wu-sun" bl., Tai-pei 1979, XCVIB, 3901-3903; *Suei Shu*, "Batı Gök-Türk" bl., Tai-pei 1987, LXXXIV, 1876-1878; a.e., "Töles" bl., Tai-pei 1987, LXXXIV, 1879-1881; *Pei Shih*, "Batı Gök-Türk" bl., Tai-pei 1987, XCIX, 3299-3301; a.e., "Töles" bl., Tai-pei 1987, XCIX, 3303-3304; *Chiou T'ang-shu*, "Batı Gök-Türk" bl., Tai-pei 1987, CXIVB, 5179-5180; *Hsin T'ang-shu*, "Batı Gök-Türk" bl., Tai-pei 1987, CCXVB, 6055 vd.; *Orhun Âbideleri* (nşr. Muharrem Ergin), İstanbul 1980, s. 4; *Hudûdü'l-âlem* (Minorsky), s. 53, 62, 98; Gerdiçi, *Zeynü'l-ahbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahrân 1347, s. 266; *Divânü'lugâti't-Türk Tercümesi*, Ankara 1985, I, harita; Bâbü'r, *Vekâyi'* (Arat), I, 35, 82; Ebûlgazi Bahadır Han, *Türklerin Soy Kütüğü: Şecere-i Terâkime* (haz. Muharrem Ergin), İstanbul, ts. (Tercüman Gazetesi), s. 23, 24, 56; H. Lansdell, *Chinese Central Asia a Ride to Little Tibet*, London 1893, I, 103-116, 117-128; W. Radloff, *Sibirya'dan Seçmeler* (trc. Ahmed Temir), Ankara 1986, s. 203-208; N. A. Keyzer, *Materiyali dlya istorii, morfologii gidrologii ozero Issik-kul*, Taşkent 1928; N. N. Kuznetsov-Ugamskiy, *Basseyn Ozero Issik-kul*, Leningrad 1931; Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970, tür.yer.; a.mlf., *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlil*, İstanbul 1972, s. 88, 113, 150; a.mlf., *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, tür.yer.; E. Knobloch, *Beyond the Oxus, Archaeology of Central Asia*, London 1972, s. 23, 216; Nejat Diyarbakirli, "Kazakistan'da Bulunan Esik Kurganı", *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan* (haz. İÜ Ed. Fak.), İstanbul 1973, s. 294-296; Baymirza Hayit, *Türkistan: Rusya ile Çin Arasında* (trc. Abdülkadir Sadak), Ankara 1975, s. 12, 27, 80, 158, 161; Ramazan Şeşen, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, İstanbul 1975, s. 89; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu Atilla, Cengiz Han, Timur* (trc. M. Reşat Uzman), İstanbul 1980, s. 42, 47; Barthold, *Türkistan*, s. 36, 619; a.mlf. - [B. Spuler], "Issik-Kul", *EP* (İng.), IV, 212-213; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara 1987, s. 228, 300-304, 375, 377; a.mlf., "Çin Kaynaklarına Göre Wu-sun'lar ve Siyasî Sınırları Hakkında Bazı Problemler", *DTCFD*, VI/4 (1948), s. 259-278; Ahmet Taşağıl, *Göktürkler (542-630)* (doktora tezi, 1991, İÜ Ed. Fak.), s. 51 vd.; a.mlf., "Isık-Göl", *Tarih ve Medeniyet*, sy. 28, İstanbul 1996, s. 59-63; B. H. Salmanova - L. N. Kolosova, *Malii Atlas Mirza*, Moskova, s. 44, 81, 82; V. Minorsky, "Tamim Ibn Bahr's Journey to the Uighurs", *BSOAS*, XII/3-4 (1948); Mirza Bala, "Issik-Köl", *İA*, V/2, s. 683-686.

AHMET TAŞAĞIL

ISKAT

(الاسقاط)

Bir hak veya mükellefiyeti düşürme anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "düşmek" anlamına gelen *sukût* kökünden türemiş olup "düşürmek, atmak, izâle etmek" mânâsına gelir. İslâm hukukunda ise bir hak veya mükellefiyeti düşürmeyi ifade eder. Literatürde iskat, "iskât-ı cenîn" in kısaltılmış şekli olarak "anne karındaki ceninin düşürülmesi" (bk. ÇOCUK DÜŞÜRME) veya "iskât-ı salât" ve "iskât-ı savm" in kısaltılmışı olarak "bir kimsenin sağlığında ifa edemediği bazı ibadetlerle ilgili sorumluluğunun vefatından sonra fidye ödenerek düşürülmesi" anlamlarında kullanılır.

a) Hukukta Iskat. "Bir mülkiyet veya hakkın mâlik veya hak sahibine intikali söz konusu olmaksızın düşürülmesi" anlamındaki iskatın en başta gelen örneklerini talâk, köle âzat etmek (itk), kısıstan af ve borçtan ibrâ gibi hukukî işlemler oluşturur. İslâm borçlar hukukunda satım, icâre, hibe, vasiyet gibi hukukî işlemler, ayn veya menfaat üzerindeki mülkiyetin yeni hak sahibine geçmesini amaçladığı için "temlikât" grubunda yer alırken böyle bir nakil söz konusu olmaksızın bir hakkın bedelli veya bedelsiz olarak hak sahibinden düşmesini amaçlayan hukukî işlemler "iskâtât" grubunu teşkil eder. Ancak bu ayırım talâk, kısıstan ve şüf'a hakkından vazgeçme gibi tasarrufların bedelsiz yapılması halinde açık biçimde görülebilirse de muhâlea, kısıstan belli bir bedel karşılığında vazgeçme, borçlu-yu ödeyeceği borçtan bedel karşılığında ibrâ etme (sulh) gibi işlemlerde iskat ve temlik bir arada bulunduğundan anılan ayırım fazla belirgin değildir. Bu sebeple söz konusu işlemlerin ana karakterinin iskat mı temlik mi olduğu ve hangisinin hükmüne tâbi olacağı İslâm hukukçuları arasında tartışmalıdır. Bu son grup hukukî işlemlerde, karşılığında bedel alınmış bile olsa sabit bir hak veya borçun karşı tarafa intikal etmeyip düştüğünü göz önüne alınırsa bunlarda iskat niteliğinin ağır bastığı ve Mâlikî hukukçularından Karâfî'nin milk ve hakları "nakil" ve "iskat" şeklinde iki ana gruba ayırmasının (*el-Furûk*, II, 110) daha teknik bir adlandırma olduğu söylenebilir.

Hukukî işlem olarak iskat, bir kimsenin başkasının hakkını ihlâl etmeden kendi

hukukunu ilgilendiren bir tasarrufta bulunmasından ibaret olduğu için kural olarak câiz ve mubahtır. Ancak iskat, ifa edecek olanın niyetine ve bundan faydalanan olan kişinin konumuna bağlı olarak vâcib, mendup, mekruh, haram gibi dinî-şer'î bir nitelik de kazanabilir. Vasînin küçüğün yararına olduğunda onun şüf'a hakkından vazgeçmesi, aralarındaki şiddetli geçimsizlik sebebiyle evliliğin devamına imkân kalmaması halinde kocanın karısını boşaması (*el-Bakara* 2/229), alacaklının darlık içindeki borçluya mühlet vermesi (*el-Bakara* 2/280) vâcib olan iskatın, maktulün yakınlarının katili kısıstan affetmesi (*el-Bakara* 2/178; *el-Mâide* 5/45), ödeme güçlüğü içindeki borçluyu tamamen veya kısmen ibrâ, köleyi âzat etmek veya köle ile bedel karşılığında âzatlık anlaşması (mükâtebe) yapmak da mendup olan iskatın örnekleri olarak zikredilir. Fakihler, vasînin küçük adına katili kısas ve diyetten birlikte affetmesini, küçüğün zararına olacak şekilde şüf'adan vazgeçmesini, itk, sulh ve ibrâda bulunmasını, kocanın sebepsiz yere veya haksızlıkla karısını boşamasını duruma göre mekruh veya haram olarak nitelemişlerdir. Son grupta yer alan iskatlar bu dinî hükümden ayrı olarak İslâm hukukunda da bazı müeyyidelerle, meselâ fâsid veya bâtil sayılarak hâkimin iznine yahut küçüğün bulûğ sonrası icâzetine bağlanarak önlenmeye çalışılmıştır.

Iskatın rûknü, mevcut bir hakkın düşüşüne veya o haktan vazgeçildiğine açıkça delâlet eden sözdür (siga). Hanefî fakihlerine ait olan bu görüş, onların akid ve hukukî işlemlerin kuruluşuna ilişkin genel teorisiyle de uyum gösterir. Iskat işleminin tarafları ve konusu Hanefîler'e göre siganın tabii unsurları iken diğer fakihler bunları da iskatın rûkûnleri olarak tanırlar. Hangi sözlerin ne tür bir hukukî sonuç doğuracağı konusunda doktrinde çeşitli görüş ve ölçüler mevcutsa da bunlar, hukukî işlemlerde açıklık ve güveni korumaya mâtuf önlemler olarak görülmelidir. Bundan dolayı özellikle talâk ve köle âzadı taraflar açısından önemli sonuçlar doğurduğu için bu iki iskat türünün hukukî vâki olması belirli ifade kalıplarıyla sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Bunun dışında hangi tür beyanın hangi usule veya şekil şartına bağlanabileceği ve nasıl bir hukukî sonuç doğuracağı hususu dilin özelliklerine, halin delâletine, örf ve âdet ve yasal düzenlemelere göre değişebilmektedir. Hangi sözlerin iskat